

สัตว์หิมพานต์สู่การสร้างสรรคงานจิตรกรรมไทยร่วมสมัย

The Himmapan Animal to the Creation of Contemporary Thai Painting

ภคพงศ์ ทองเกลี้ยง, ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

พระอธิวัฒน์ รตนวณโณ, พูนชัย ปันธิยะ

Pakaphong Thongkiang, Sirisak Apisakmontree

Phra Athiwat Thammawatsiri, Phunchai Phantiya

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus

ฉลองเดช คูphanumat

Chalongdej Kuphanumat

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Chiang Mai University

Corresponding Author Email: pakaphong.thong@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ เป็นการศึกษาเชิงสร้างสรรค์ศิลปะ มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาประวัติความสำคัญและประเภทของสัตว์หิมพานต์ในพุทธศาสนา 2) เพื่อศึกษาและวิเคราะห์รูปแบบสัตว์หิมพานต์ในสมุดไทยดำในสมัยรัชกาลที่ 3 และศิลปร่วมสมัย 3) เพื่อสร้างสรรค์จิตรกรรมไทยร่วมสมัยโดยใช้สัตว์หิมพานต์สะท้อนคติพุทธศาสนาเรื่อง มหาภูตรูป เป็นการวิจัยเชิงสร้างสรรค์ศิลปะ โดยการศึกษาเอกสาร และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อสร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรมไทยร่วมสมัย

ผลการวิจัยพบว่า 1) สัตว์หิมพานต์ หมายถึง สัตว์พิเศษที่อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ มีลักษณะรูปร่างผสมระหว่างมนุษย์กับสัตว์ สัตว์ผสมกับสัตว์ และสัตว์ตามธรรมชาติที่ไม่ผสมสร้างขึ้นเพื่อแสดงในเรื่องของพื้นที่การสร้างเขาพระสุเมรุ ตามคติไตรภูมิเป็นสำคัญ 2) สัตว์หิมพานต์ในสมุดไทยดำ สมัยรัชกาลที่ 3 เป็นภาพร่างที่เขียนขึ้นเพื่อใช้เฉพาะงานพระเมรุ และมีข้อกำหนดการเลือกประเภทสัตว์ โดยมีท่าทางลักษณะเดียวกันจำนวน 77 ชนิด สัตว์ทุกตัวมีบุษบกตั้งอยู่บนหลังเพื่อตั้งภาชนะรองรับไทยทานวัตถุสำหรับถวายพระ ส่วนสัตว์หิมพานต์ที่

สร้างสรรค์โดยศิลปินร่วมสมัยมีลักษณะทางกายวิภาคที่แสดงกล้ามเนื้อเหมือนจริงแบบศิลปะตะวันตก และการใช้ลวดลายจิตรกรรมไทยแบบศิลปะตะวันออกผสมร่วมเข้าด้วยกันในรูปแบบอุดมคติ 3) การสร้างสรรค์จิตรกรรมไทยร่วมสมัย มีจำนวน 15 ภาพ เกิดจากการสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับสัตว์หิมพานต์ที่ศึกษานำมาเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ โดยใช้รูปแบบการผสมร่างระหว่างมนุษย์กับสัตว์หิมพานต์ ซึ่งเป็นจุดเด่นในการสร้างสรรค์ที่แตกต่างออกไปจากการสร้างสรรค์สัตว์หิมพานต์ในอดีต ทั้งนี้ผู้ศึกษาเลือกใช้สีเบญจรงค์เพื่อสร้างสรรค์ผลงานที่รวมศิลปะแบบตะวันตกและตะวันออกเข้าด้วยกันแบบอุดมคติ โดยการสร้างสรรค์จะนำไปสู่การสื่อธรรมเรื่องมหาภูตรูป

คำสำคัญ : สัตว์หิมพานต์, สร้างสรรค์, จิตรกรรมไทยร่วมสมัย

Abstract

This research articles is a creative study of art with three objectives: 1) to study the history, importance and types of Himavanta creatures in Buddhism, 2) to study and analyze the patterns of Himavanta creatures in the Thai Black Book in the reign of King Rama III, and the works of contemporary artists, 3) to create contemporary Thai painting by using Himavanta creatures reflecting the Buddhist concept of the Four Primary Elements. It is creative art research by studying documents and research results that lead to the creation of Thai works.

The followings are its results. 1) Himavanta creatures denote special creatures those dwell in the Himavanta forest. They have mixed appearance between a human and a creature, a creature mixed with creature and as a non-mixed natural creature. They were imaged up mainly to show the story of the creation of Mount Meru based on the concept of the Three Realms of Existence. 2) Himavanta creatures in the Thai Black Book during the reign of King Rama III, were just written sketches purposively to imply on the Royal Crematorium, and there are also limitations on choosing the kinds of creature.

That is to say, there are 77 species with the same posture. On each creature's back a Bussabok (the movable throne) on which the gifts to offer to the monks were arranged. On the other hands, the Himavanta creatures having created by contemporary artists, are composed of the Western art-style realistic muscle anatomy, additionally, Thai painting patterns and Eastern arts were mixed in an ideal format. 3) The creation of 15 contemporary Thai paintings is result of synthetic knowledge about the studied Himavanta creatures. It was the inspiration for a creativity. From this it implies the combined form of a human and Himavanta creature. This is a prominent creation differed from the past creations of Himavanta creatures. The researcher, therefore, has chosen to utilize the Benjarong Color (the groups of 5 colors) to create a work that ideally combined both Western and Eastern arts. By this creativity, it will represent of the Dhamma's concept of the Four Primary Elements.

Keywords: The Himmapan Animal, Creation, Contemporary Thai Painting

บทนำ

สัตว์หิมพานต์ หมายถึง สัตว์พิเศษที่อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์บริเวณเชิงเขาพระสุเมรุ มีลักษณะเป็นสัตว์ผสมระหว่างมนุษย์กับสัตว์ สัตว์กับสัตว์ และสัตว์ในธรรมชาติ ปรากฏเรื่องราวของสัตว์หิมพานต์ในไตรภูมิพระร่วง แบ่งเป็นสัตว์จัตุบาท สัตว์ทวิบาท และสัตว์อวบาท ภายหลังในสมัยรัตนโกสินทร์จึงมีสัตว์หิมพานต์เพิ่มจำนวนมากขึ้น โดยขยายขอบเขตความหมายของสัตว์หิมพานต์ว่าครอบคลุมไปถึงสัตว์ปศุสัตว์ที่อาศัยอยู่นอกป่าหิมพานต์ด้วย พบในสมุดไทยดำสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งภายหลังได้กลายเป็นแรงบันดาลใจให้ศิลปินทั้งในอดีตและร่วมสมัยสร้างสรรค์งานพุทธศิลป์ในพระพุทธรูป สัตว์หิมพานต์มีความสำคัญในฐานะเป็นสัตว์ประดับ ศาสนสถานภายในวัด เช่น หงส์ มกร กิณรี กิณรี สิงห์ มอม นาค กิเลน เป็นต้น ต่างถูกออกแบบให้มีอัตลักษณ์ มีทั้งที่เป็นงานแกะสลักไม้ งานปูนปั้น และงานลายคำ สัตว์เหล่านี้ถูกวางไว้ในตำแหน่งที่เหมาะสมตามคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา เช่น หน้าบัน เสิงบันได คันทวย เป็นต้น โดยเชื่อว่าสัตว์พิเศษเหล่านี้สามารถปกป้องคุ้มครองศาสน

สถานได้ (ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี, 2564: 162-223.) ในอีกด้านหนึ่งการประดับสัตว์หิมพานต์นี้ก็เพื่อให้เกิดความสวยงาม และอาจน้อมนำศรัทธาประชาชนให้เข้าศึกษางานพุทธศิลปกรรมตลอดจนถึงหลักธรรมในพระพุทธศาสนาได้ ทั้งนี้มีศิลปินร่วมสมัยหลายท่านได้นำรูปแบบสัตว์หิมพานต์ในอดีตมาเป็นแรงบันดาลใจสร้างสรรค์งาน เช่นเดียวกับผู้ศึกษาที่จะสร้างสรรค์จิตรกรรมไทยร่วมสมัยจากรูปแบบสัตว์หิมพานต์ในอดีต โดยมีความอิสระทางความคิด ในการสร้างร่วมสมัยขึ้นใหม่ตามจินตนาการ เป็นการประยุกต์ความอ่อนช้อยของลายไทยเข้ากับรูปทรงแบบเสมือนจริงตามแบบศิลปะตะวันตก เพื่อใช้สื่อคำสอนเรื่องมหาภูตรูป

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาประวัติความสำคัญ และประเภทของสัตว์หิมพานต์ในพุทธศาสนา
- 2) เพื่อศึกษารูปแบบสัตว์หิมพานต์ในสมุดไทยดำในสมัยรัชกาลที่ 3 และจิตรกรรมร่วมสมัย
- 3) เพื่อสร้างสรรค์จิตรกรรมไทยร่วมสมัยโดยใช้สัตว์หิมพานต์สะท้อนคติพุทธศาสนาเรื่อง มหาภูตรูป

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงสร้างสรรค์ศิลปะ โดยการศึกษาเอกสาร และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อสร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรมไทยร่วมสมัย

1. ขอบเขตด้านเอกสารมีการใช้สมุดไทยดำสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2413 รัชกาลที่ 3 เป็นเอกสารหลักในการศึกษา นอกจากนั้นยังมีเอกสารอื่นๆ ที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ พระไตรปิฎก จิตรกรรมผลงานของ ช่วง มูลพินิจ กล้วย ดัชนี สุรศักดิ์ เจริญวงศ์ สุวัฒน์ แสนชติยรัตน์ และหนังสือภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์ รอบพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นต้น

2. ขอบเขตด้านเนื้อหาเป็นการศึกษาที่มา ประวัติความสำคัญ แนวคิด คติความเชื่อสัตว์ หิมพานต์ในพุทธศาสนา ศึกษาและวิเคราะห์รูปแบบสัตว์หิมพานต์ในสมุดไทยดำในรัชกาลที่ 3 และผลงานจิตรกรรมของศิลปินร่วมสมัย เพื่อสร้างสรรค์จิตรกรรมไทยร่วมสมัยโดยใช้สัตว์หิมพานต์สะท้อนหลักธรรมเรื่องมหาภูตรูป

3. ขอบเขตด้านพื้นที่ในการศึกษาครั้งนี้ได้ลงพื้นที่สำรวจงานพุทธศิลปกรรมเกี่ยวกับสัตว์ หิมพานต์ที่ พิพิธภัณฑ์บ้านดำ เชียงราย อาจารย์กล้วย ดัชนี และหอศิลป์สิริวิชัย

อาจารย์ประสงค์ ลือเมือง

4. ขอบเขตด้านประชากรกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key-Informants) เป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้สื่อสัญลักษณ์สัตว์หิมพานต์ในงานจิตรกรรมไทยร่วมสมัยได้แก่ นักวิชาการศิลปะ และนักวิจัย ที่มีความสนใจศึกษาค้นคว้า รวบรวม วิเคราะห์ความรู้เกี่ยวกับสัตว์หิมพานต์ได้แก่ อาจารย์ลิขิต มาแก้ว และศิลปิน เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถมีทักษะและความเชี่ยวชาญในการสร้างสรรค์งานศิลปกรรมในพุทธศาสนา ได้แก่ ประสงค์ ลือเมือง

วิธีดำเนินการวิจัย มีขั้นตอนการศึกษาเริ่มจากการศึกษาพระไตรปิฎก งานวิจัยหนังสือ และเอกสารเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา คติความเชื่อของสัตว์หิมพานต์ จากนั้นจึงได้วิเคราะห์รูปแบบสัตว์หิมพานต์ในสมุดไทยดำในรัชกาลที่ 3 และผลงานจิตรกรรมของศิลปินร่วมสมัยจำนวน 3 ท่าน ได้แก่ สุรศักดิ์ เจริญวงศ์ ถวัลย์ ดัชนี และช่วง มูลพินิจ พร้อมกับการลงพื้นที่ศึกษางานศิลปะที่พิพิธภัณฑ์บ้านดำ เชียงราย ของถวัลย์ ดัชนี และหอศิลป์สิริวิชัย ของประสงค์ ลือเมือง และสัมภาษณ์ตัวแทนกลุ่มนักวิชาการศิลปะ คือ ลิขิต มาแก้ว และตัวแทนกลุ่มศิลปิน คือ ประสงค์ ลือเมือง จากนั้นจึงทำการวิเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาเอกสารและลงพื้นที่ เพื่อสังเคราะห์เป็นข้อมูลในการสร้างสรรค์จิตรกรรมไทยร่วมสมัยสื่อให้เห็นหลักธรรมเรื่องมหาภูตรูป

ตารางที่ 1 ขั้นตอนการกำหนดแนวทางในการสร้างสรรค์

แผนการดำเนินงาน	12 เดือน					
	1-2	3-4	5-6	7-8	9-11	12
1. ขั้นเตรียมการ						
ขั้นตอนการกำหนดแนวทางในการสร้างสรรค์	/					
ขั้นตอนการรวบรวมข้อมูลกับทฤษฎี	/					
2. ขั้นการออกแบบ	/					
ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล	/					
ขั้นตอนการสรุปเป็นประเด็น เพื่อการสร้างสรรค์	/					
ขั้นตอนการกำหนดแนวความคิด	/					

3. ขั้นตอนการ						
ขั้นตอนการปฏิบัติการสร้างสรรค์ผลงาน	/					
กำหนด เรื่องราวที่ใช้สัตว์หิมพานต์	/					
การสร้างภาพร่าง	/	/	/			
การสร้างผลงานจริง	/	/	/	/	/	
- กำหนดรูปแบบ	/					
- กำหนดเทคนิควิธีการ	/					
- กำหนดวัสดุอุปกรณ์	/					
- กำหนดกระบวนการ	/					
- ขั้นตอนการติดตั้งผลงาน						/
ขั้นตอนการตรวจสอบความสมบูรณ์ของ ผลงาน					/	
ขั้นตอนการวิเคราะห์ผลงาน					/	
4.ขั้นรวบรวมข้อมูล					/	
5. สรุปผลการดำเนินงาน					/	
6. นำเสนอผลงานสู่สาธารณะ						/

ภาพที่ 1 การร่างแบบคร่าวๆเพื่อใช้เป็นแนวทางในการสร้างสรรค์

ภาพที่ 2 การวาดภาพด้วยสีอะคริลิคบนผ้าใบขนาด 80x120 ซม.

ภาพที่ 3 “อาโปธาดู” เทคนิค สีอะคริลิคบนผ้าใบ ขนาด 80x120 ซม.

ผลการวิจัย

1) แนวคิด คติความเชื่อ และความสำคัญของสัตว์หิมพานต์

แนวคิดในการสร้างสรรค์สัตว์หิมพานต์ที่น่าสนใจ คือ การผสมร่างระหว่างสัตว์ต่างๆ เข้าด้วยกันทำให้เกิดรูปแบบสัตว์ชนิดใหม่ๆ ขึ้น โดยใช้ลวดลายไทยประดับรูปแบบสัตว์หิมพานต์นั้นๆ ในเชิงอุดมคติ หลักฐานเก่าแก่ที่สุดที่พบเกี่ยวกับสัตว์หิมพานต์ คือ ไตรภูมิพระร่วงสมัยสุโขทัย สันนิษฐานว่าพระยาลิไทพระราชนิพนธ์ขึ้นในปี พ.ศ.1888 เนื้อหาส่วนหนึ่งแสดงเรื่องราวของป่าหิมพานต์ ซึ่งภายในป่าหิมพานต์มีสัตว์หิมพานต์อาศัยอยู่ และใช้เป็นสัญลักษณ์แสดงขอบเขตของป่าหิมพานต์ สัตว์หิมพานต์ในไตรภูมิพระร่วงมีทั้งสัตว์ผสมและสัตว์ตามธรรมชาติ สำหรับการสร้างสรรค์งานจิตรกรรมไทยเกี่ยวกับสัตว์หิมพานต์นั้น โดยมากรับคติความเชื่อจาก ไตรภูมิิกถา ทั้งที่สร้างขึ้นเพื่อแสดงความเคารพ และเพื่อแสดงออกถึงความงามอย่างไทย อีกนัยหนึ่งสัตว์เหล่านี้ใช้เป็นสื่อสัญลักษณ์ประตู่ทางเชื่อมระหว่างโลกมนุษย์กับเขาพระสุเมรุอันเป็นศูนย์กลางของจักรวาล หรืออีกนัยหนึ่งคือเป็นประตูระหว่างโลกียะภูมิกับโลกุตระภูมิ ทั้งพบว่าสัตว์ป่าหิมพานต์ถูกนำมาใช้เป็นองค์ประกอบของวัดในความหมายเพื่อปกป้องรักษาศาสนสถาน ด้วยเชื่อว่าสัตว์หิมพานต์เป็นสัตว์วิเศษ มีฤทธิ์และอำนาจมากเป็นจินตนาการอันไร้ขอบเขตของมนุษย์

2) รูปแบบสัตว์หิมพานต์

สมุดภาพสัตว์หิมพานต์เป็นสมุดไทยดำที่บันทึกภาพร่างการผูกหุ่นรูปสัตว์หิมพานต์ 77 ชนิด เพื่อใช้เข้ากระบวนแห่พระบรมศพอันเป็นราชประเพณีที่สืบมา สัตว์หิมพานต์ทุกตัวยืนหันข้างไปในทิศทางเดียวกัน บนหลังมีบุษบก เป็นแบบร่างที่จะนำไปสร้างสรรค์เป็นประติมากรรมประกอบงานพระเมรุ เหตุที่ต้องใช้สัตว์ หิมพานต์ในงานพระเมรุ เพื่อสื่อสัญลักษณ์ของการเป็นป่าหิมพานต์ซึ่งเป็นป่าเชิงเขาพระสุเมรุ โดยเมื่อถวายพระราชทานเพลิงศพแล้วเหล่ากษัตริย์จะได้กลับคืนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ อันเป็นสวรรค์ที่ประทับของพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย มีวิมานของท้าวสันตดุสิตเป็นศูนย์กลางสวรรค์

สัตว์หิมพานต์ในสมุดไทยดำทั้ง 77 ชนิด สามารถแบ่งได้เป็น 3 ประเภท ได้แก่ 1) สัตว์บวร หมายถึงสัตว์บกที่ใช้เท้าเดิน เช่น ช้าง ม้า สิงห์ เป็นต้น มี 39 ชนิด 2) สัตว์คณจร หมายถึง สัตว์ปีกที่เคลื่อนไหวไปในท้องฟ้า เช่น กิณร กิณรี นกอินทรี เป็นต้น มี 34 ชนิด 3) สัตว์ชลจร หมายถึง สัตว์น้ำที่ใช้ครีบและหางแหวกว่ายไปในท้องน้ำ เช่น นาค ปลา วาริภุชฌ เป็นต้น มี 4 ชนิด สัตว์ทั้ง 3 ประเภทมีทั้งที่เป็นสัตว์ผสมกับสัตว์ จำนวน 41 ชนิด สัตว์ผสมกับมนุษย์ จำนวน 18 ชนิด และสัตว์ธรรมดา จำนวน 18 ชนิด ในจำนวนนี้มีสัตว์จากประเทศจีน

ได้แก่ กีเลน ไก่ตั้งเกีย ไก่เสฉวน ไก่ฮกเกี้ยน ซึ่งสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับจีนในสมัยราชกาลที่ 3 (ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี, 2566: 121-123) ความโดดเด่นของภาพเป็นการใช้ลายไทยตกแต่งตามร่างกายซึ่งได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมรามเกียรติ์ มีการตัดเส้นแบบ 2 มิติ สีที่ใช้ขาวกับสีดำเน้นรูปร่างสัตว์ หิมพานต์ที่สวยงาม ภาพสัตว์หิมพานต์ในสมุดไทยดำนี้นี้ได้กลายเป็นต้นแบบรูปจิตรกรรมไทยในปัจจุบัน

รูปแบบสัตว์หิมพานต์จากการสร้างสรรค์ของศิลปินร่วมสมัย ผลงานจิตรกรรมสัตว์หิมพานต์ที่โดดเด่นของศิลปินร่วมสมัย ได้แก่ สุรศักดิ์ เจริญวงศ์ ถวัลย์ ดัชนี และช่วง มูลพินิจ มีรายละเอียดดังนี้

1) สุรศักดิ์ เจริญวงศ์ อดีตคณบดี คณะจิตรกรรมประติมากรรมและภาพพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ภาพสัตว์หิมพานต์ของสุรศักดิ์ เจริญวงศ์ พัฒนขึ้นจากสมุดไทยดำ มีจำนวน 156 ชนิด โดดเด่นด้วยการแสดงสุนทรียภาพแห่งความสัมพันธ์เชิงครอบครัวของสัตว์หิมพานต์ที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในอดีต เป็นภาพสัตว์พ่อแม่ลูกหยอกล้อกันด้วยความรัก มีชีวิตชีวา เคลื่อนไหว และเต็มเปี่ยมไปด้วยพลังชีวิต แม้จะใช้ลายเส้นแบบสองมิติอย่างภาพจิตรกรรมไทยประเพณีก็ตาม การจัดองค์ประกอบแบบอสมมาตรทั้งที่เป็นภาพเดี่ยวและเป็นกลุ่มภาพ (สุวดี สุวรรณ, สุชาติ เถาทอง, 2562: 257-258)

2) ถวัลย์ ดัชนี ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะ พ.ศ. 2544 ผลงานของถวัลย์ ดัชนี มีความเป็นเฉพาะตัวสูง เป็นความงามที่ลึกกลับ น่าสะพรึงกลัว ที่แสดงออกด้วยใบหน้าและท่าทางของสัตว์ ดุร้าย เกรี้ยวกราดอยู่ในโทนสีขาว ดำ แดง และทอง ทั้งยังใช้ฝีแปรงหรือการแรเงาที่แสดงอารมณ์ออกมาจากภายในได้อย่างเต็มเปี่ยม เป็นงานที่แฝงพุทธปรัชญาอันลึกซึ้ง (ลักษณ์ คุณสมบัติ, 2554: 63-80) สำหรับสัตว์หิมพานต์ของถวัลย์ ดัชนีมีความเหมือนจริงแบบอุดมคติ ท่วงท่าทรงพลัง ดุจมีชีวิต มีทั้งที่เป็นการผสมร่างของสัตว์กับสัตว์ มนุษย์กับสัตว์ และสัตว์ตามธรรมชาติ โดยได้แสดงความแปลกใหม่ของการผสมร่างแมลงกับมนุษย์ ในเชิงเทคนิคใช้การผสมผสานลายไทยแบบสองมิติเข้ากับรูปทรงสามมิติ การใช้ทัศนธาตุที่โดดเด่นเรื่อง เส้น รูปร่าง รูปทรง น้ำหนักแสงเงา สี และพื้นที่ว่าง การจัดองค์ประกอบสมมาตรแบบงานจิตรกรรมไทยแบบประเพณี และชัดเจนในการนำเสนอเรื่องคติทางพุทธศาสนา เช่น ภาพมารผจญ ที่มีองค์ประกอบและการวางองค์ประกอบที่ได้อิทธิพลของจิตรกรรมฝาผนังมารผจญ วัดสุวรรณาราม ธนบุรี แต่พัฒนางานเกิดเป็นรูปแบบเฉพาะตัว ในภาพมีการใช้สัตว์แทนสัญลักษณ์ธาตุทั้ง 4 และมีสัตว์หิมพานต์ที่ผสมระหว่างมนุษย์กับสัตว์ในการผสมผสานรูปแบบกายวิภาคที่แสดงกล้ามเนื้อเหมือนจริงแบบศิลปะตะวันตก คือมีลักษณะรูปร่างมนุษย์แบบเปลือยกาย

แต่มีส่วนหัวเป็นเสือด้า มือเท้าก็เป็นกรงเล็บอย่างเสือ หรือรูปอสูรที่มีร่างกายลำสันของมนุษย์ มีแต่ส่วนหัวที่ถูกเปลี่ยนให้เป็นนกอินทรี หรือการใช้สัตว์หิมพานต์ที่ไม่ผสมกับสัตว์ชนิดอื่น เช่น ช้าง เสือ หมูป่า ที่เขียนตามแบบอุดมคติ และมีการใช้ลวดลายไทยในการผสมเข้ากับเหล่าอสูรที่เต็มไปด้วยมัดกล้าม เป็นต้น

3) ช่วง มูลพินิจ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (จิตรกรรม) พ.ศ. 2556 มีผลงานสร้างสรรค์หลากหลายรูปแบบเทคนิควิธีการ ได้รับแรงบันดาลใจมาจากวิถีชีวิตและธรรมชาติที่ผสมกลมกลืนกับคติความเชื่อความศรัทธา และปรัชญาในพระพุทธศาสนาเป็นหลัก สื่อผ่านเรื่องราวดอกไม้ ธรรมชาติ แมลง สัตว์ มนุษย์ มีการรวมลวดลายเข้ากับรูปทรงสัจนิยม (ปาริฉัตร กรอบอนันต์, 2556: ง) ผลงานที่โดดเด่น คือ การสร้างสรรค์ร่างผสมรวมระหว่างมนุษย์กับสัตว์ และธรรมชาติขึ้นมาใหม่ด้วยจินตนาการของตนเอง ไม่ยึดติดกับแนวทางจิตรกรรมแบบไทยประเพณี แต่กลมกลืนศิลปะตะวันตกและตะวันออกเข้าด้วยกัน ไม่เน้นการสร้างมวลปริมาตรในลักษณะเหมือนจริง มีการใช้ลวดลายไทยผสมผสานเข้ากับร่างกายอย่างลงตัว โดยมีเนื้อหาผลงานที่สะท้อนเรื่องราวทางโลก และทางธรรม มีความเชื่อมโยงของศิลปกรรมแบบแฟนตาซี ทั้งนี้สัตว์หิมพานต์ของช่วง มูลพินิจมักจะได้แรงบันดาลใจจากบทกวี วรรณคดี เรื่องราวเกี่ยวกับไตรภูมิ งานพุทธศิลป์ และจิตรกรรมไทย

จากการวิเคราะห์ภาพจิตรกรรมรูปแบบสัตว์หิมพานต์ของศิลปินร่วมสมัยทั้ง 3 ท่าน ทำให้เกิดองค์ความรู้เกี่ยวกับสัตว์หิมพานต์ 2 ส่วน ซึ่งต่อเนื่องสัมพันธ์กัน คือ 1) องค์ความรู้เกี่ยวกับเนื้อหาที่เป็นพื้นฐานความคิด ความเชื่อ และรูปแบบพุทธศิลปกรรมเกี่ยวกับสัตว์หิมพานต์ สู่การพัฒนาสร้างสรรค์ผลงานอันเป็นเอกลักษณ์ 2) องค์ความรู้เกี่ยวกับทักษะธาตุ ได้แก่ จุด เส้น สี รูปร่าง รูปทรง สี น้ำหนักแสงเงา พื้นที่ว่าง และองค์ประกอบศิลป์ ในการนำมาใช้สร้างสรรค์ผลงานของผู้ศึกษา

ภาพที่ 2 ตารางการวิเคราะห์ รูปแบบ เนื้อหา และทักษะธาตุ ของสัตว์หิมพานต์ ในสมุดไทยดำและศิลปินร่วมสมัย

	รูปแบบ	เนื้อหา	สัตว์หิมพานต์	ทักษะธาตุ
สมุดไทยดำ สมัยราชกาล ที่ 3	จิตรกรรมไทย แนวประเพณี	ใช้ในงานพระเมรุ	สัตว์ตามธรรมชาติ สัตว์ผสมกับสัตว์ มนุษย์ผสมกับสัตว์	เส้นที่สร้างรูปร่าง ในแบบ 2 มิติ

สุรศักดิ์ เจริญวงศ์	จิตรกรรมไทยแนวประเพณี	ความสัมพันธ์เชิงครอบครัว	สัตว์ตามธรรมชาติ สัตว์ผสมกับสัตว์ มนุษย์ผสมกับสัตว์	เส้นที่สร้างรูปร่างใน แบบ 2 มิติ
ถวัลย์ ดัชนี	จิตรกรรมไทยร่วมสมัย	พุทธศิลป์	สัตว์ตามธรรมชาติ สัตว์ผสมกับสัตว์ มนุษย์ผสมกับสัตว์	เส้น รูปร่าง รูปทรง แสงเงา สี (เบญจรงค์) พื้นที่ว่าง
ช่วง มูลพินิจ	จิตรกรรมไทยร่วมสมัย	วรรณคดี เรื่องราวเกี่ยวกับ ไตรภูมิ	สัตว์ตามธรรมชาติ สัตว์ผสมกับสัตว์ มนุษย์ผสมกับสัตว์	เส้น รูปร่าง รูปทรง แสงเงา สี (โทนเย็น) พื้นที่ว่าง

จากตารางพบว่า

1) จิตรกรรมไทยแนวประเพณี คือ งานจิตรกรรมที่แสดงฝีมือเชิงช่างในอดีต มีการสืบทอดต่อกันมา ลักษณะสำคัญ คือ การตัดเส้นเพื่อแสดงรูปร่างแบบ 2 มิติ และแสดงรายละเอียดของภาพซึ่งถือว่ามีความสำคัญ เป็นการสะท้อนระดับฝีมือเชิงช่างและสังคม ในการวิเคราะห์ภาพสัตว์ หิมพานต์ในสมุดไทยดำ สมัยราชกาลที่ 3 และผลงานสร้างสรรค์ของสุรศักดิ์ เจริญวงศ์ พบว่ามีลักษณะจิตรกรรมไทยแบบประเพณี ทักษะธาตุที่สำคัญ คือ ลายเส้น ถือได้ว่าเป็นหัวใจของจิตรกรรมไทยแนวประเพณี โดยสัตว์หิมพานต์จะเขียนเป็นรูปร่างแบบ 2 มิติ มีทั้งสัตว์ตามธรรมชาติ สัตว์ที่ผสมระหว่างสัตว์กับสัตว์ สัตว์ผสมระหว่างสัตว์กับมนุษย์ รวมถึงยักษ์ ลิง ผสมกับสัตว์

2) จิตรกรรมไทยร่วมสมัย คือ จิตรกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะสากล แต่ก็ยังมีความคิดที่เป็นอิสระ มีการสร้างสรรค์ผลงานได้อย่างเป็นอิสระ ซึ่งนำไปสู่เนื้อหาที่หลากหลายอย่างอิสระ และการใช้ทักษะธาตุได้อย่างอิสระด้วยเช่นกัน เถกเช่นผลงานการสร้างสรรค์ของ ถวัลย์ ดัชนี และช่วง มูลพินิจ ที่มีความเป็นเอกลักษณ์ ไม่ยึดติดรูปแบบเดิม แต่ยังคงเนื้อหาความเป็นพุทธศิลป์ได้อย่างเต็มเปี่ยม โดยรูปแบบสัตว์หิมพานต์มีทั้งสัตว์ตามธรรมชาติ สัตว์ที่ผสมระหว่างสัตว์กับสัตว์ มนุษย์ผสมกับสัตว์ รูปทรง 3 มิติ มีน้ำหนัก แสงเงา ที่สำคัญสามารถกลมกลืนเข้ากับลวดลายไทยแบบ 2 มิติได้อย่างงดงาม

3) การสร้างสรรค์จิตรกรรมไทยร่วมสมัยเพื่อสื่อธรรมเรื่องมหาภูตรูป

ผู้ศึกษาได้สร้างสรรค์งานจิตรกรรมไทยร่วมสมัยจำนวน 15 ภาพ โดยวิเคราะห์ลักษณะเด่นจากสมุดไทยดำ ตลอดจนถึงผลงานจิตรกรรมของถวัลย์ ดัชนี และช่วง มูลพินิจ

ก่อนสังเคราะห์เป็นต้นแบบแนวคิดของผู้ศึกษา ซึ่งกลายมาเป็นขอบเขตของการสร้างสรรค์งาน ดังนี้

1) การใช้สัตว์ผสมระหว่างมนุษย์กับสัตว์ แบบศิลปะตะวันตกเน้นความเหมือนจริง แบบ 3 มิติ เพื่อสื่อถึงอารมณ์ความงาม และพลังของสัตว์

2) การผสมลายไทยแบบ 2 มิติเข้ากับมนุษย์และสัตว์หิมพานต์ที่เป็น 3 มิติ ในรูปแบบจิตรกรรมไทยร่วมสมัย

3) ใช้ทัศนธาตุเรื่องสีแบบศิลปะตะวันออก คือ สีเบญจรงค์ ได้แก่ สีดำ สีขาว สีเหลือง (หรือสีทอง) สีแดง และสีเขียว (หรือสีคราม) อันเป็นโทนสีที่เป็นเอกลักษณ์ในงานจิตรกรรมไทย

4) ใช้การกลมกลืนศิลปะแบบตะวันตกกับศิลปะแบบตะวันออกให้เข้ากันแบบอุดมคติที่แสดงแนวคิดสำคัญในพระพุทธศาสนา

ทั้งนี้ในการสร้างสรรค์ผู้ศึกษาต้องการสื่อธรรมเรื่องมหาภูตรูป 4 หรือธาตุ 4 อันเป็นหลักธรรมสำคัญของพระพุทธศาสนา ดังที่พบใน มหาหัตถิปโทปมสูตร ธาตุวิภังคสูตร จตุธาตุสูตร และธาตุสูตร เป็นต้น

คำสอนทางพระพุทธศาสนา มองชีวิตว่าเป็นเพียงสิ่งประกอบกันเข้า อัตตาตัวตนที่แท้จริงของชีวิตนั้นไม่ปรากฏ เมื่อได้ทำการแยกเอาส่วนประกอบต่างๆ นั้นออกจากกัน จะไม่พบตัวตนของสิ่งเหล่านั้นเลย และหากจะย่อส่วนประกอบชีวิตลง ก็จะได้เป็น 2 ส่วน คือ รูป กับนาม รูปประกอบด้วยธาตุ 4 ประกอบด้วย ปฐวีธาตุ (ธาตุดิน) อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) เตโชธาตุ (ธาตุไฟ) วายุธาตุ (ธาตุลม) ส่วนนามประกอบด้วย เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เมื่อรูปกับนามรวมกันจึงจะเป็นชีวิตที่สมบูรณ์ มีความรู้สึกนึกคิด มีการเจริญเติบโต และสืบพันธุ์ได้ เป็นต้น (พระมหาบุญนำ ปรกโม (คนหมั่น), 2558: บทคัดย่อ) การเข้าใจเรื่องรูปนามอย่างถ่องแท้จะมีประโยชน์ต่อการเข้าใจชีวิต เข้าใจโลก และเข้าใจคำสอนทางพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี จนสามารถปฏิบัติตนถูกต้องเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตที่ไม่มีความทุกข์เข้ามาบีบคั้นจิตใจ

ในเรื่องของธาตุทั้ง 4 ผู้ศึกษาได้กำหนดธาตุต่างๆ ในรูปสัญลักษณ์โดยกำหนดเกณฑ์ไว้ดังนี้ 1) รูปร่างของสัตว์หิมพานต์ต้องเหมาะสมกับลักษณะของธาตุนั้นๆ 2) คุณสมบัติของธาตุ 4 กับคุณสมบัติของสัตว์หิมพานต์ต้องมีความสอดคล้องกัน 3) เป็นสัตว์ผสมระหว่างสัตว์กับมนุษย์ จากเกณฑ์ข้างต้นสามารถกำหนดรูปสัญลักษณ์ได้ดังนี้ 1) ปฐวีธาตุ ลักษณะเฉพาะตัวคือ เป็นของแข็ง หยาบ ผู้ศึกษาอุปมาเปรียบกับพญาช้างสาร 2) อาโปธาตุ ลักษณะเฉพาะตัวคือ เป็นของเหลว อูบมาเปรียบได้กับพญานาค 3) เตโชธาตุ ลักษณะเฉพาะตัว คือ เป็นของ

เราร้อน อุปมาเปรียบได้กับพญาเสือ 4) วาโยธาตุ ลักษณะเฉพาะตัว คือ เป็นของพัดไปมา อุปมาเปรียบได้พญาอินทรี โดยการสร้างสรรครูปแบบสัตว์หิมพานต์ที่อุปมาเปรียบกับธาตุแต่ละธาตุนั้น เพื่อแสดงให้เห็นร่างกายสิ่งมีชีวิตที่ประกอบด้วยธาตุทั้ง 4 ขึ้นมา

ผู้ศึกษาเลือกใช้โทนสีแบบเบญจรงค์ ได้แก่ สีแดง สีดำ สีขาว สีทอง และสีคราม เพราะให้ความรู้สึกถึงพลังชีวิต มั่งคั่ง หนักแน่น อุดมสมบูรณ์ และร้อนแรง

รูปสัตว์หิมพานต์ที่เป็นสัตว์ผสมระหว่างสัตว์กับมนุษย์นั้น ผู้วิจัยได้สร้างสรรค์ให้ลักษณะรูปร่างและรูปร่างมนุษย์มีปริมาตรและมีน้ำหนักแสงและเงาเสมือนจริงแบบศิลปะตะวันตก ผสมรวมกันกับลวดลายไทยอย่างศิลปะตะวันออกที่ผู้ศึกษาได้ออกแบบใหม่ ไม่ยึดติดรูปแบบเดิม แต่ได้รับแรงบันดาลใจจากงานจิตรกรรมไทยลายกระหนก

การผสมรวมเข้ากับร่างกายมนุษย์ที่ดูสงบบ้างเพื่อเปรียบกับร่างกายเป็นเพียงธาตุมารวมกันเท่านั้น ไม่ได้ให้อารมณ์ความรู้สึกอื่นใด แต่ให้พิจารณาถึงหลักธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นสำคัญ

ทั้งนี้ภาพทั้ง 15 ภาพที่สร้างสรรค์ขึ้นมา เมื่อผ่านกระบวนการศึกษาแล้วจึงได้นำไปจัดนิทรรศการ “ปฐมะ” ที่หอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่ ระหว่างวันที่ 1-30 กันยายน 2566

ด้วยเหตุนี้แนวคิดทางพระพุทธศาสนาเรื่องมหาภูตรูป การอุปมาเปรียบสัตว์หิมพานต์กับธาตุทั้ง 4 จึงเป็นเรื่องของสิ่งมีชีวิตบนโลกล้วนถือกำเนิดขึ้นมาจากธาตุ 4 ล้วนสัมพันธ์กัน สู่การสร้างสรรคงานจิตรกรรม โดยใช้สัตว์หิมพานต์กำหนดความหมายของธาตุแต่ละอย่าง อุปมาเปรียบด้วยรูปสัญลักษณ์ของสัตว์หิมพานต์ทั้ง 4 ในแบบอุดมคติ โดยแต่ละภาพผลงานต้องการสะท้อนหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา อาศัยจุดเด่นในงานจิตรกรรมที่ได้ศึกษามาพัฒนาผลงาน การใช้รูปแบบสัตว์หิมพานต์เพื่อบอกเล่าเรื่องราวให้มีความน่าสนใจแปลกใหม่อย่างที่ไม่เคยมีใครวาดขึ้นมาก่อน และเพื่อแสดงประโยชน์ของการวิจัยเชิงสร้างสรรค์ ศิลปะ (Creative Art Research) คือ การนำเสนอผลงานสู่สาธารณะในนิทรรศการพุทธศิลป์ให้เกิดแรงบันดาลใจข้อคิดต่างๆ อันเป็นประโยชน์ต่อไป

ภาพที่ 4 “มหาภูตรูป” เทคนิค สีอะคริลิคบนผ้าใบ ขนาด 80x100 ซม.

ภาพที่ 5 “มหาภูตรูป” เทคนิค สีอะคริลิคบนผ้าใบ ขนาด 110x155 ซม.

อภิปรายผล

ในการสร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรมร่วมสมัยทั้ง 15 ภาพ ผู้ศึกษาเสนอรูปสัตว์หิมพานต์ผสมกับร่างมนุษย์ซึ่งได้รับแรงบันดาลใจจากการสร้างสรรค์ของ ถวัลย์ ดัชนี ซึ่งแสดงกายวิภาคของกล้ามเนื้อเหมือนจริงแบบศิลปะตะวันตก เช่นเดียวกับงานของช่วง มูลพินิจ ที่แสดงการผสมร่างมนุษย์กับสัตว์ และแมลงกับลวดลายไทยจนเป็นเอกลักษณ์ อย่างไรก็ตามในงานของถวัลย์ ดัชนีจะมีความดุเดือดและทรงพลัง แต่ในงานของช่วง มูลพินิจ กลับอ่อนโยนและเย็น สำหรับผู้ศึกษาเลือกที่จะแสดงกายวิภาคมนุษย์ในด้านความงามอย่างสงบ

การใช้สีแบบเบญจรงค์ สีแดง ขาว ดำ เหลือง และคราม ปรากฏมาก่อนแล้วในผลงานสร้างสรรค์ของช่วง มูลพินิจ ซึ่งผู้ศึกษาเห็นว่าเป็นความแตกต่างออกไปจากงานจิตรกรรมสัตว์หิมพานต์ในอดีต และสามารถสะท้อนความงามของงานจิตรกรรมได้เป็นอย่างดี ผู้ศึกษาจึงเลือกที่จะใช้สี เบญจรงค์ในการสร้างผลงาน

จากผลงานสร้างสรรค์ของ สุวัฒน์ แสนขัตติยรัตน์ ที่ใช้รูปแบบสัตว์หิมพานต์ต่างๆ สะท้อนเรื่องราวพุทธศาสนา (สุวัฒน์ แสนขัตติยรัตน์, 2558: 12) เป็นแรงบันดาลใจสำคัญในการสร้างผลงานของผู้ศึกษา ทั้งนี้ความคิดในการสร้างสรรค์ที่นำเอารูปสัตว์หิมพานต์รวมเข้ากับธาตุทั้ง 4 ของผู้ศึกษานั้น มีแนวคิดจากสภาวะทางอารมณ์ความรู้สึกต่อความสูญเสียจากบุคคลอันเป็นที่รัก ก่อให้เกิดความทุกข์ ความเศร้าโศก หากพิจารณาโดยใช้สติทุกสิ่งในโลกล้วนอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ด้วยกันทั้งสิ้น การเรียนรู้และเข้าใจต่อความสูญเสียสามารถช่วยบรรเทาความทุกข์และความเศร้าภายในจิตใจได้ การใช้สัตว์หิมพานต์อุปมาเปรียบแทนสัญลักษณ์ของธาตุทั้ง 4 คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม ที่ประกอบเข้าด้วยกันเป็นร่างของสิ่งมีชีวิต เมื่อตายแล้วธาตุ 4 เหล่านั้นก็กลับคืนสู่ธรรมชาติ เป็นการแสดงัจฉธรรมของการกำเนิดและการตายของทุกสิ่งมีชีวิตบนโลก ประสงค์ ลือเมือง (สัมภาษณ์ ประสงค์ ลือเมือง, 11 สิงหาคม 2566) ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า สัตว์และสิ่งมีชีวิตทั้งหลายล้วนสัมพันธ์ด้วยธาตุทั้ง 4 เป็นปกติ ด้วยการอยู่ร่วมกัน ดื่มน้ำ เคี้ยวอาหาร และพฤติกรรมระหว่างสัตว์เป็นวงจรห่วงโซ่อาหารเกี่ยวเนื่องกันตลอดเวลา

ความสัมพันธ์ของสัตว์หิมพานต์กับมหาภูตรูปนั้น ลิปิกร มาแก้ว (สัมภาษณ์ ลิปิกร มาแก้ว, 24 สิงหาคม 2566) อธิบายว่าสัตว์หิมพานต์ คือ การผสมข้ามพันธุ์ในเชิงของรูปแบบปรากฏทั้งในมุมมองของมนุษย์และสัตว์ผสมกัน หากมองในแง่ของการได้รับแรงบันดาลใจในรูปแบบแล้วมีความสัมพันธ์กัน หากมองในแง่มุมมองของแนวความคิดหรือคติความเชื่ออาจแตกต่างกัน

องค์ความรู้จากงานวิจัย

การสร้างสรรคงานจิตรกรรมในครั้งนี้ ได้พัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ในอดีต ซึ่งพบว่าสัตว์ หิมพานต์ในอดีต มีทั้งที่เป็นสองมิติ และมีลักษณะทางกายวิภาคแบบเสมือนจริง แบบศิลปะตะวันตกเพื่อแสดงอารมณ์ความรู้สึก ความเคลื่อนไหว และพลังของสัตว์ โดยงานจิตรกรรมที่สร้างสรรค์มีการสร้างร่างผสมขึ้นใหม่ตามจินตนาการ ทำให้เกิดรูปแบบที่หลากหลาย เต็มไปด้วยอิสระทางความคิด ผลงานจึงมีความแปลกใหม่และน่าสนใจ การผสมร่างขึ้นมาใหม่จึงเป็นสิ่งที่น่าท้าทายของศิลปินเพราะเป็น จิตนาการในอุดมคติของศิลปินเอง โดยมีการผสมร่างระหว่างมนุษย์กับสัตว์ สัตว์กับสัตว์ และสัตว์ตามธรรมชาติมาประยุกต์เข้ากับลวดลายไทยจนก่อให้เกิดเอกลักษณ์ภายใต้หลักกรรมเรื่องมหาภูตรูป อย่างไรก็ตามในการสร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรมนั้น ขนาดของเฟรมที่วาดภาพมีความสำคัญต่อการแสดงรูปแบบของสัตว์ หิมพานต์ทำให้สามารถแสดงพลัง อารมณ์ ความรู้สึก ได้ดี จึงควรเลือกใช้เฟรมวาดภาพให้เหมาะสม เช่น ข้าง ควรใช้เฟรมขนาดใหญ่ และนกอินทรีควรมีขนาดเล็กลงมาเป็นต้น ส่วนเรื่องการใช้ทัศนธาตุที่เน้นการใช้สีแบบเบญจรงค์ เพราะเป็นการใช้สีที่ไม่ยึดติดความเหมือนจริงแบบธรรมชาติแต่ให้สีตามจิตนาการแทน

สรุป

ภาพที่ 6 จัดแสดงผลงานในนิทรรศการ “ปฐมະ” ที่หอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่

การศึกษาเรื่องสัตว์หิมพานต์สู่การสร้างสรรคจิตรกรรมไทยร่วมสมัย เป็นการศึกษาวิจัยเชิงสร้างสรรค์ศิลปะ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา คติ และวิเคราะห์รูปแบบสัตว์หิมพานต์ในอดีต นำมาเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรคจิตรกรรมไทยร่วมสมัยสะท้อนคติพุทธศาสนาเรื่องมหาภูตรูป โดยทำการศึกษา 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 ภาคเอกสาร ทำการศึกษาจาก หนังสือ ตำรา เอกสารทางวิชาการ บทความวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสัตว์หิมพานต์ เพื่อเป็นการเตรียมข้อมูลขั้นพื้นฐานในส่วนของประวัติศิลปินผลงานประวัติศาสตร์ศิลปะ อันเป็นประโยชน์ต่อการเก็บข้อมูลภาคสนาม และการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป ส่วนที่ 2 เป็นการเก็บข้อมูลภาคสนาม สํารวจข้อมูลเพื่อบันทึกรายละเอียดทางกายภาพของงานจิตรกรรมภาพสัตว์หิมพานต์ในสมุดไทยดำ สมัยรัชกาลที่ 3 และงานจิตรกรรมไทยร่วมสมัย ได้แก่ สรุศักดิ์ เจริญวงศ์ ถวัลย์ ดัชนี และช่วง มูลพินิจ อันมีเนื้อหาเกี่ยวเนื่องกับการใช้สัตว์หิมพานต์ รวมไปถึงบริบทอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับทัศนธาตุ และการสัมภาษณ์ศิลปินร่วมสมัย โดยนำข้อมูลมาวิเคราะห์ และสังเคราะห์ องค์ความรู้ เพื่อสร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรมไทยร่วมสมัย สื่อธรรมเรื่องมหาภูตรูปจำนวน 15 ภาพ เมื่อผ่านกระบวนการศึกษาแล้วจึงได้นำไปจัดนิทรรศการ “ปฐมะ” ที่หอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่ ระหว่างวันที่ 1-30 กันยายน 2566

บรรณานุกรม

ประสงค์ ลือเมือง. สัมภาษณ์. 11 สิงหาคม 2566

ปาริฉัตร กรอบอนันต์. (2556). “การศึกษาร่างผสมในงานศิลปกรรมของช่วง มูลพินิจ”, **วิทยานิพนธ์ศิลปะ มหาบัณฑิต, สาขาวิชาทฤษฎีศิลป์**, กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร. 138.

พระมหาบุญนำ ประกโม (คนหมั่น). (2558). “ศึกษาวิเคราะห์ธาตุ 4 ในมหาหัตถิปมสูตร”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุขภูมบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ลักษณ์ คุณสมบัติ.(2554). “มารผจญในงานจิตรกรรมของถวัลย์ ดัชนี”. **วารสาร Veridian-E-Journal**. 4(2): 63-80.

ลิปิกร มาแก้ว. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา. สัมภาษณ์ 24 สิงหาคม 2566

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี. (2564). “เทวดา ยักษ์ และสัตว์ในจินตนาการของสลาลำพูน” ใน

พุทธสถานเมืองลำพูน. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิง.

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี. (2566). **พุทธศิลป์ล้านนา : รูปแบบ แนวคิด และการวิเคราะห์**.

เชียงใหม่ : เชียงใหม่สแกนเนอร์.

สุดวดี สุวรรณ, สุชาติ เถาทอง. (2562). “สัตว์หิมพานต์ในจินตนาการ อิทธิพลจากคติความ
เชื่อกับภาพลายเส้นของสุรศักดิ์ เจริญวงศ์”. วารสาร Humanities social
sciences and arts: 257-258.

สุวัฒน์ แสนขัติยรัตน์. (2558). **พรารู้งแห่งพระโพธิญาณ**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์
พรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.